

## INSULT

**Meliqulov Javlonbek***Alfraganus universiteti Tibbiyot fakulteti**Stomatologiya yo'nalishi talabasi*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada insult (miya qon aylanishining o'tkir buzilishi)ning klinik ko'rinishlari, etiologiyasi, patogenezi hamda zamonaviy diagnostika va davolash yondashuvlari tahlil qilingan. Insult dunyo bo'yicha o'lim va nogironlikning yetakchi sababi bo'lib, o'z vaqtida aniqlash va shoshilinch yordam ko'rsatish hayotiy ahamiyatga ega. Maqolada ishemik va gemorragik insult turlari bo'yicha farqlar, ularning xavf omillari, zamonaviy davolash vositalari – trombolitik terapiya, antikoagulyantlar, neyroprotektorlar va rehabilitatsiya yondashuvlari yoritilgan. Shuningdek, profilaktika choralari va sog'lom turmush tarzining insultni oldini olishdagi o'rni ko'rib chiqilgan. Mavzuga oid ilg'or ilmiy tadqiqotlar tahlil qilinib, O'zbekistonda ushbu kasallikni nazorat qilishdagi yondashuvlar ham muhokama qilingan.*

**KALIT SO'ZLAR:** *Insult, ishemik insult, gemorragik insult, trombolitik terapiya, rehabilitatsiya, miya qon aylanishi, neyroprotektor, profilaktika, xavf omillari.*

Insult — bu miya qon aylanishining to'satdan buzilishi bilan kechuvchi nevrologik holat bo'lib, qisqa vaqt ichida miya to'qimalarining ishemiyasi yoki gemorragiyasiga olib keladi. Ushbu kasallik sog'liq uchun jiddiy tahdid soladi va global miqyosda o'lim hamda doimiy nogironlikning asosiy sabablaridan biri hisoblanadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, har yili dunyoda 15 millionga yaqin odam insultga uchraydi, shundan 5 millioni vafot etadi, 5 millioni esa nogiron bo'lib qoladi.

Insultning ikki asosiy turi mavjud: ishemik insult (80–85%) — bu miya qon tomirining tromb yoki embol bilan to'silishi natijasida yuzaga keladi; gemorragik insult esa (15–20%) — qon tomir yorilishi va miya ichiga yoki uning qobig'i ostiga qon quyilishi bilan kechadi. Har ikki holatda ham miya hujayralarining o'limi tezda boshlanadi, shuning uchun ilk daqiqalarda ko'rsatilgan yordamning ahamiyati beqiyosdir.

O'zbekiston aholisining o'rtacha umr ko'rish darajasi oshib borayotgan bir paytda, insultning erta oldini olish, risk omillarini nazorat qilish, zamonaviy diagnostika va davolash usullarini joriy etish muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Ushbu maqola insultning zamonaviy yondashuvlarini, farmakologik va rehabilitatsion davolash metodlarini yoritish, shuningdek, profilaktik choralarni keng ommaga tushuntirishni maqsad qilgan.

Insult bu miya qon aylanishining keskin buzilishi natijasida miya to'qimalarining zararlanishi bilan kechuvchi o'ta og'ir holat bo'lib, global miqyosda o'lim va nogironlikning asosiy sabablaridan biri hisoblanadi. Ushbu kasallik ayniqsa keksa yoshdagi odamlarda keng tarqalgan bo'lib, yurak-qon tomir tizimi kasalliklari orasida yetakchi o'rinni egallaydi. Insult ikki asosiy turga bo'linadi: ishemik insult va gemorragik insult. Ishemik insult miya

tomirining tromb yoki embol bilan to'silishi natijasida yuzaga keladi, bu holat barcha insultlarning 80–85 foizini tashkil etadi.

Gemorragik insult esa qon tomirining yorilishi natijasida qonning miya to'qimasiga yoki uning qobig'i ostiga quyilishi bilan yuzaga keladi. Insult rivojlanishiga olib keluvchi asosiy xavf omillari qatoriga arterial gipertenziya, yurak aritmiyalari, qandli diabet, giperxolesterinemiya, chekish, ortiqcha vazn, jismoniy faollikning yetishmasligi, stress va noto'g'ri ovqatlanish kiradi. Ushbu omillarni vaqtida aniqlash va bartaraf etish insultning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Insultning klinik belgilari to'satdan boshlanadi va odatda yuzning bir tomonining falajlanishi, qo'l yoki oyoqning harakatsizligi, nutqning buzilishi, ko'rish qobiliyatining pasayishi, bosh aylanishi, muvozanatning yo'qolishi va og'riqli bosh og'rig'i bilan kechadi. FAST tamoyili (Face, Arms, Speech, Time) yordamida bemorda insult alomatlarini aniqlash va zudlik bilan tibbiy yordamga murojaat qilish mumkin.

Insultni aniqlashda zamonaviy diagnostika usullari muhim o'rin tutadi. Kompyuter tomografiyasi (KT) insult turini aniqlash uchun asosiy vosita hisoblanadi, magnit-rezonans tomografiyasi (MRT) esa kichikroq o'zgarishlarni aniqlashda qo'llaniladi. Qo'shimcha ravishda, doppler ultratovush tekshiruvi, qon tahlillari, yurak EKG va UTT tekshiruvlari amalga oshiriladi. Ishemik insultda trombolitik terapiya asosiy davolash usuli hisoblanadi. Alteplaza kabi preparatlar miya tomirida to'silgan qon oqimini tiklash uchun 3–4,5 soat ichida yuboriladi. Shuningdek, antikoagulyantlar, antitrombotsitarlar, neyroprotektorlar, bosimni nazorat qiluvchi preparatlar va glyukozani boshqaruvchi vositalar qo'llaniladi. Gemorragik insultda esa gematomaning hajmi va joylashuviga qarab jarrohlik aralashuvi ko'rib chiqiladi.

Insultdan keyingi reabilitatsiya bemorning tiklanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Fizioterapiya, nutq terapiyasi, psixologik yordam va ijtimoiy moslashtirish orqali bemorning hayot sifatini tiklashga harakat qilinadi. Reabilitatsiya uzoq muddatli bo'lishi mumkin va individual yondashuvni talab qiladi. Profilaktika choralariga arterial bosimni nazorat qilish, sog'lom ovqatlanish, chekish va alkogoldan voz kechish, jismoniy faollikni oshirish, yurak kasalliklarini vaqtida aniqlash va davolash, stressni kamaytirish kiradi.

O'zbekistonda insultning oldini olish va erta aniqlash maqsadida bir qator sog'liqni saqlash dasturlari amalga oshirilmoqda. Aholi orasida yurak-qon tomir kasalliklariga qarshi profilaktik tadbirlar kuchaytirilmoqda, poliklinikalarda skrining dasturlari joriy etilgan, shoshilinch tibbiy yordam xizmatlari zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlanmoqda. Yangi dori vositalarining tatbiqi, neyroeabilitatsiya markazlarining ochilishi va kasallikni erta bosqichda aniqlovchi texnologiyalar insult oqibatlarini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Bu kasallikning ijtimoiy va iqtisodiy yukini kamaytirish uchun sog'liqni saqlash tizimi, jamiyat va har bir fuqaroning birgalikdagi harakati talab etiladi.

Insult og'ir, ammo ko'p hollarda oldini olish mumkin bo'lgan kasallik hisoblanadi. Uning erta belgilarini aniqlash, xavf omillarini nazorat qilish, zamonaviy diagnostika va davolash yondashuvlarini qo'llash kasallik oqibatlarini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Shuningdek, reabilitatsiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash insultdan so'ng bemorning hayot

sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Kelajakda insultga qarshi kurashish uchun sogʻlom turmush tarzini targʻib qilish, tibbiy profilaktika dasturlarini kengaytirish va aholining tibbiy savodxonligini oshirish muhim ahamiyatga ega.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization (WHO). Stroke: Key Facts – [www.who.int](http://www.who.int)
2. GBD 2019 Stroke Collaborators. Global, regional, and national burden of stroke. *Lancet Neurology*. 2021
3. Adams HP et al. Guidelines for the Early Management of Patients With Acute Ischemic Stroke. *Stroke*, AHA/ASA, 2019
4. Oʻzbekiston Respublikasi Sogʻliqni saqlash vazirligi statistik maʼlumotlari – [www.minzdrav.uz](http://www.minzdrav.uz)
5. Kandel ER, Schwartz JH, Jessell TM. *Principles of Neural Science*. McGraw-Hill, 2013
6. Ovbiagele B, Nguyen-Huynh MN. Stroke Epidemiology: Advancing Our Understanding of Disease Mechanism and Therapy. *Neurotherapeutics*, 2011
7. Mozaffarian D et al. Heart Disease and Stroke Statistics. *Circulation*, AHA, 2022